

Уявні й реальні картини в інтимній ліриці Д.Павличка

Ганна Маковой (Чернігів)

У статті розглядаються особливості зображення уявних та реальних картин в інтимній ліриці Д.Павличка. Автор простежує, як притаманні молодому Д.Павличку конкретика й реалізм при зображенні життєвих ситуацій і передачі внутрішніх станів ліричного героя в зрілих творах відступають, даючи простір збагаченій досвідом і мудрістю уяві.

The article touches upon the peculiarities of imaginary and real scenes depiction in D.Pavlychko's love lyrics. The author views as realism and concrete definitions peculiar to young D.Pavlychko when depicting life situations and reproducing lyrical character's inner states disappear giving way to the enriched by experience and wisdom imagination.

Як прояв найвищих злетів і найболючіших падінь людського духу, інтимна лірика розкриває необмежені горизонти для дослідження феномена духовності. Із барвистого масиву інтимної лірики другої половини ХХ-го століття ми виділили для аналізу творчість Д.Павличка, як одного з найбільш яскравих її представників, найоригінальнішого носія українського менталітету, автора поетичних шедеврів, у центрі яких незмінно постає духовно розвинена особистість.

Масштабна й змістовна інтимна лірика Д.Павличка не раз привертала увагу літературознавців. У працях критиків, присвячених творчості Д.Павличка, йшлося про окремі нюанси змісту й форми, про художню вартість його інтимної лірики, наводились паралелі з історії української та світової поезії любові (М.Ільницький, А.Макаров, Б.Задюра, С.Барабаш, Л.Таран, В.Лесик, Л.Скирда та інші). Серед стильових особливостей Павличкової поезії, критики відзначали такі риси, як художню типізацію, прагнення до узагальнення [2, 11], бажання вивільнитись від реалій буденності [8, 71], філософічність та алегоризм, асоціативність [2, 101; 7, 7], потяг до кольорового мислення [5, 148], досконалість форми, чіткість строфічної побудови й водночас експериментування з формою [7, 102]. Однак окремого дослідження, де б за допомогою сучасного інструментарію аналізувалась Павличкова лірика кохання з погляду художності та духовності в чоловічому дискурсі, на сьогодні немає. Аналізуючи взаємодію уявного й реального в поетичному світі Д.Павличка, ми мали на меті наблизитися до

розкриття секретів художності інтимної лірики та відстежити особливості буття духовної субстанції в чоловічому самовираженні.

Твори любовної лірики, порівняно з іншими, дають найбільший простір для розкриття найінтимніших куточків душі, для вираження найзаповітніших мрій і думок, для втілення найфантастичніших образів підсвідомості. Блискуча уява автора не дозволила обмежити зображення психічних станів ліричного героя лише реально пережитими картинами, навпаки, він вдало використав величезний потенціал своєї фантазії й створив яскраву галерею уявних образів і картин. Притаманні молодому Д.Павличку конкретика й реалізм при зображенні життєвих ситуацій і передачі внутрішніх станів ліричного героя в зрілих творах відступають, даючи простір збагаченій досвідом і мудрістю уяві.

Уявні поетичні картини втілюють сни, мрії, бажання – все те, що, приховане в реальному житті, існує в нашій підсвідомості, знаходячи своє матеріальне вираження в мистецтві, творчості й коханні. Передаючи почуття закоханого, автор широко використовує образи, створені й виплекані його фантазією й постає перед нами як талановитий міфотворець, майстер поетичного живопису й творець влучних алегорій. Його уявні картини, як правило, тісно переплетені з реальними сценами й разом творять тло для передачі внутрішнього стану ліричного героя. С.Барабаш вдало характеризує прекрасний спалах фантазії Д.Павличка – вірш “Вночі ти входила в море...”: “Як шукала і знаходила людська душа своє місце на перехресті між міфом і реальністю, на правічному дереві життя. Вже згадуване древо життя в його метаморфозах, заборонений гріховний плід, двоє закоханих, місяць і море – все в цьому фантастичному світі живе, рухається, взаємодіє, трансформується, міняє форму, має свій характер. Організовує художньо весь цей світ любов – найбільша загадка вічності. Ніч, морське узбережжя, місячне світло, потаємний шум хвиль – то лише тло для дивовижного

міфологічного дійства, в якому реальні та умовні плани неймовірно переплелися...” [1, 14].

Уявні картини, намальовані автором, видають у ньому обдарованого художника. Його живописні віршовані перлини, забарвлені синім і голубим, передають меланхолійний сум пізньої любові. А.Макаров намагався розгадати таїну Павличкової поетичної палітри й розкрити перед читачем техніку його живопису: “На словесну тканину вірша кладуться темні й світлі, гарячі й холодні мазки. В кожному з них якась частка почуття, прихованого від простолінійного сприймання, барвистий відблиск прямо не висловленої думки. ... Синє для Д.Павличка – колір сумної, холодної далини, образ часу, що безповоротно відходить у минуле. А голуба смерека, що росте з вогню ... – образ палкої і в той же час печальної любові. Ця любов оповита вогнем пристрасті і холодом якогось, поки що незрозумілого смутку” [5, 172]. Колір неба спрямовує думку й поривання героя у сферу духу, на зміну активному, живому коханню приходить платонічне, дещо віддалене почуття.

Характерна риса Павличкової поезії – велика кількість намальованих уявою поета пейзажів. Природа, що оселилася з дитинства в його душі, стала частиною світобачення, дарує уяві безцінний матеріал для передачі почуттів. У поетичному світі Д.Павличка уособленням “Я” ліричного героя, його найглибших переживань, часто виступає образ дерева. Еволюція почуттів відтворюється через зображення змін, що відбуваються з одним деревом (перетворення берези в поезії “Зеленим вогнем береза...” як символ динаміки почуттів від цвітіння кохання до осінньої печалі), чи шляхом поступової заміни одного дерева іншим (“дерево безлисте” як уособлення душі, позбавленої кохання, з появою любові перетворюється на образи зеленої тополі, квітучої черешні, “яблуні в плодах” у вірші “Дзвенить у зорях небо чисте...”). Подекуди реальний пейзаж трансформується поетовою уявою в таємниче тло дивовижного дійства. Авторове розуміння, відчуття природи

просто вражає. Його талант створює такі образи природи, що максимально сприяють втіленню поетового задуму. Ніч, сяйво молодика, приглушені напівреальні образи – вся уявна картина служить для створення ілюзії таємничого дива: “Стерня, наче сніг, біліла / В сяйві молодика. / ... Зоря, вклоняючись небу, / Падала в комиші. / Земля відчувала потребу / Лягати під лемеші” [6, 87].

Таке типове для Д.Павличка переплетення в межах однієї поезії реальних і уявних картин присутнє й у вірші “Сонце намальоване циноброю...”. Реальний епізод із життя перетворений фантазією поета на казковий ірреальний світ, де кожне явище чи предмет існує за своїми власними законами. Рух небесних тіл уповільнений, усе випромінює дивовижне світло. Дитячий захват перед таємничими космічними об’єктами, беззахисність, журба за недосяжним і загадковим – такі переживання доносять до нас напівреальні й напівуявні образи поезії.

Напевно, саме завдяки широкому використанню образів природи Павличкові яскраві алегорії вражають своєю реалістичністю. Образ дерева, у якого коріння міцніше за крила, уособлює самого ліричного героя, який під вагою років не може відірватись від землі й поринути в небо за птахом кохання. “Багрянні крила”, що, відірвавшись, залишають “рани нездійсненого польоту”, перетворюються на “нові пагони” – такою виразною низкою образів автор зумів передати переживання немолодого ліричного героя, його сум за минулим і надію на повернення в серце весни (“Ти оживаєш у мені...”). Ще один яскравий образ, узятий з природи, – бджола, що прилітає по нектар до черешні, де остання втілює авторове бачення жінки як джерела радості, сили, світла. Така, на перший погляд, звичайна картина для проникливого ока митця містить у собі величезний потенціал у розкритті важливих філософських істин (“Я прилітав до тебе...”). Немов сама природа, його поезія стає простою й мудрою водночас.

При зображенні реальних картин життя автор, як правило, звертається до спогадів. Малюючи конкретну ситуацію з минулого, з конкретними дійовими особами, він не просто реально відображає дійсність. Його життєві епізоди ретельно підібрані й мовна матерія відточена таким чином, щоб викликати в читача певні асоціації й спрямувати думку реципієнта в належне русло. У Д.Павличка реалізм зображення зустрічається не часто, стосується в основному конкретики предметів і ситуацій (конкретна дійова особа, місце, послідовні дії). Його реалістичні поезії, немов айсберг, не відкривають повністю думку чи переживання, вони слугують поштовхом, імпульсом до духовної співпраці читача (“Були ми в натовпі. Не знаю, як це сталось...”, “Відходив поїзд. У вікні...”, “На трибуні ти говорила...”).

Оскільки сексуальні переживання найбільш пов’язані зі сферою підсвідомого, вони приховують величезний потенціал для створення уявних образів і картин. Це повною мірою відобразилося в збірці “Золоте ябко”. Його еротичні поезії презентують буяння фантазії автора і водночас служать цікавим матеріалом для дослідження.

Уявну картину спокуси малює еротична фантазія “Ти дуже гарна, але я з тобою...”. Загальне тло поезії якнайкраще відповідає настрою ліричного героя: ліс, “де пахне тінь хмільна, / Де чорт під папороттю голубою / На нас чекає з чаркою вина” [6, 109]. Напівтемрява, хмільний дурман і чорт як елемент спокуси – все це сприяє наступному перевтіленню ліричного героя. Перевтілення в цьому контексті – спосіб дати вихід потаємним бажанням, досягти в уяві того, що неможливе в реальності. Антитезовість і оксюморонність поетичного мовлення передає одномоментний внутрішній стан героя: його вабить і лякає надзвичайно гарний сексуальний об’єкт. Утікаючи у вир еротичних фантазій, ліричний герой уявляє себе конем, а кохану – амазонкою. Незважаючи на страх, йому кортить її завоювати. Кінь, що втілює ”сліпі сили первісного хаосу, неприборкані пристрасті й інстинкти” [3, 256], – найвлучніший образ, щоб передати приховані в глибинах

підсвідомості еротичні бажання. Цей образ зустрічається і в інших поезіях Д.Павличка, де несе подібне смислове навантаження (“Ти пахнеш, наче конюшина біла...”).

Образ бика (“На Лесбосі ніколи не була ти...”) уособлює такі суто чоловічі риси – влада, міць, стихійна сила природи. А ставлячи ліричного героя на один щабель із Зевсом, поет наділяє його навіть певною мірою божественності й царственності. Його творча уява перетворила жіночий образ на онуку “златотілої Європи, / Жіночністю просяєне єство” [6, 119]. Алюзія міфу про любов Зевса до земної жінки відбиває своєрідне бачення міжособистісних стосунків і передає боротьбу між захопленням і неприйняттям певних рис коханої, що панує в душі ліричного героя.

Поєднання яскравих еротичних фантазій і високої художності дало такі вірші, як “Спадала вниз оголена вода...” та “Мені твоїх поцілунків...”. У першому під уявним образом оголеної води легко впізнаємо ледь приховану жіночу постать: “дівчина, що вибігла з ріки”. Низка епітетів увиразнює обриси її портрета: “оголена вода / Просяєна, весела, молода”, “плоть прозора і нага”, “тіло водяне”, “мова дзвонкова” [6, 111]. Дівчина життєрадісна, відкрита й легка, в ній – гармонія поєднання сонячної жаги й прозорої звабливості та мінливості води. Цей портрет, сказати б, мрії у поєднанні з рисами чоловічого сексуального ідеалу жінки дає читачеві величезну естетичну насолоду. Подібну функцію виконує й образ сирени злotoхвостої в поезії “Мені твоїх поцілунків...”, поєднуючи позитивні й негативні характеристики як символ жіночої чуттєвої краси й фатальної спокуси.

Цікавий аспект чоловічої психології сприйняття жінки відкривають спостереження за образами, що уособлюють чи характеризують жіноче лоно. У Павличковій поезії то подекуди відвертий і реалістичний “кучерявий, гострий клин” [6, 105], уже згадане вище “золоте ябко” [6, 105], захопливе й промовисте “лона твого диво” [6, 117], “небес м’якуш” [6, 127], що

поєднує в собі семантику хліба й насолоди. “Лона орхідея” [6, 110] – поетичний образ найвищої життєвої мети, що ввібрав символіку краси, родючості, вишуканості. Найяскравіший і найвиразніший образ створено в поезії “У дверях на летовищі стояла...”: “Там кучеряві іскри б’ють з волосся / Якогось дивовижного єства, / І ноги ті ідуть навперекосся, / Де янгола вогненна голова / Так дивно поміж ними помістилась...” [6, 118]. Цей образ ще раз засвідчує, що у свідомості ліричного героя жінка постає хитросплетінням рис диявольських і ангельських. У більшості міфологій жіноче лоно описується як таємниче й темне начало, що таїть у собі як звабу, так і небезпеку й загрозу смерті. Подібне уявлення, безперечно, відбилось у процитованій вище поезії. Воно відображає традиційну чоловічу точку зору: материнська утроба як тепла, надійна схованка, джерело життя й водночас жіноче лоно як сексуальний об’єкт, проникнення в який пов’язане з подоланням труднощів і з небезпекою [4, 97].

Поряд із такими феміністичними образами автор використовує фалічні символи (плуг, зерно, колос, меч) що висвітлюють переважно глибоко закорінені в його підсвідомій природі традиції землеробства. Образ плуга з поезії “Між персами твоїми – жолобок...” несе класичну семантику чоловічого символу рясноти, достатку, багатства: фалічний плуг проникає в Матір-Землю [9, 282]. Зерно й колос – універсальне уособлення родючості, відродження, продовження життя після смерті – характерні сексуальні образи Павличкової еротичної поезії. Меч як фалічний образ увібрав у себе значення певної чоловічої агресивності, войовничості, активного начала, що долає перешкоди (“В блакитному дощі...”).

Така виплекана уявою еротична образність поетичної мови митця відкрила читачам інтимні куточки чоловічої сексуальності й збагатила українську літературу самобутнім даром відвертості в розкритті найпотаємніших стосунків двох.

Спогади й сни, мрії й бажання, невловимі нюанси почуттів і думок, увесь широкий спектр внутрішнього світу, прихованого в глибинах підсвідомості, не видимого оком і не відчутного на дотик, Д.Павличко за допомогою пензля своєї уяви майстерно втілив у блискучу галерею незабутніх образів, які краще за будь-яку реальність доносять до читача голос душі поета.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Барабаш С.Г. “Серце вільне і пісенне...” – К.: Знання, 1989. – 16 с.
2. Ільницький М.М. Дмитро Павличко: Нарис творчості. – К.: Дніпро, 1985. – 189 с.
3. Керлот Х.Э. Словарь символов. – М.: REFL-book, 1994. – 603 с.
4. Кон І.С. Введение в сексологию. – М.: Медицина, 1989. – 335 с.
5. Макаров А.М. Світ образу: Літературно-критичні нариси. – К.: Рад. письменник, 1977. – 268 с.
6. Павличко Д. Золоте ябко: Поезії. – К.: Основи, 1998. – 207 с.
7. Равлів І.П. Творча еволюція Дмитра Павличка (поезія кінця 80-х – початку 90-х років): Дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. – Тернопіль, 1997. – 183 с.
8. Скирда Л.М. Збагну безмежжя неба і числа // Сучасна українська поезія: До тенденцій розвитку. – К.: Вища школа, 1983. – 167 с.
9. Тресиддер Д. Словарь символов: Пер.с англ. – М.: Фаир-пресс, 1999. – 444 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Маковей Ганна Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології ЧДПУ імені Т.Г. Шевченка.

Наукові інтереси: теоретичне осмислення інтимної лірики.